

ARTYKUŁY [Articles]

PODMIOTOWE WYZNACZNIKI PODATNOŚCI NA ZARAŻANIE AFEKTYWNE

Monika Wróbel
Instytut Psychologii UŁ
Łódź

INDIVIDUAL DETERMINANTS OF SUSCEPTIBILITY TO AFFECTIVE CONTAGION

Summary. The aim of the study was to identify individual determinants of susceptibility to affective contagion. Particular emphasis was placed on the variables whose role in determining susceptibility to affective contagion is still unclear. The results indicated that femininity and extraversion play a great role in explaining susceptibility to positive states, whereas femininity, neuroticism (in men) and emotional reactivity and determine susceptibility to negative states. All the variables are directly related to the dependent variable. The rest of the analysed personality and temperament traits are in either direct or indirect relationship with susceptibility to affective contagion.

Wprowadzenie

Ostatnie lata badań nad zjawiskami afektywnymi doprowadziły do wzrostu zainteresowania rolą emocji i nastrojów w relacjach międzyludzkich (Bavelas i in., 1986; Keltner, Haidt, 1999). Coraz częściej podkreśla się, że stany afektywne pełnią nie tylko ważne funkcje intrapersonalne (np. sygnalizując jednostce zmiany pojawiające się w otoczeniu i wskazując właściwy kierunek działania) (Frijda, 1998), ale też mają znaczenie dla procesów interpersonalnych (Keltner, Haidt, 1999). Wyniki badań pokazują bowiem, że dzięki ekspresji, jaka towarzyszy doświadczaniu stanów afektywnych, mogą one być nie tylko odczytywane przez innych ludzi, ale też przez nich naśladowane i przejmowane (Hatfield, Cacioppo, Rapson, 1994; Gump, Kulik, 1997; Barsade, 2002). Zjawisko transferu emocji lub nastroju pomiędzy osobami określane jest mianem zarażania afektywnego (Hatfield, Cacioppo, Rapson, 1994; Neumann, Strack, 2000).

Dzięki zarażaniu afektywnemu stany doświadczane przez jednostkę przenoszą się na innych ludzi. Istnienie tego procesu tłumaczy zatem, dlaczego widząc smutek na

Adres do korespondencji: Monika Wróbel, e-mail, mwrobel@uni.lodz.pl

twarzą innej osoby, sami stajemy się smutni, a dostrzegając uśmiech innego człowieka – również się uśmiechamy (Goleman, 1991; 2007). Najczęściej dzieje się to w wyniku nieświadomego i automatycznego imitowania ekspresji nadawcy przez odbiorcę, czyli tzw. naśladowania motorycznego. Kopiowana w ten sposób ekspresja jest wówczas odczytywana jako sygnał służący wygenerowaniu u odbiorcy korespondującego z nią stanu afektywnego. Jeśli zatem odbiorca obserwuje uśmiech nadawcy, odzwierciedla go i w rezultacie zaczyna odczuwać przyjemny nastrój bądź radość.

Wyniki badań prowadzą do wniosku, że zarażanie afektywne jest zjawiskiem występującym powszechnie – zaobserwowano, że proces ten może zachodzić nie tylko w kontaktach „twarz w twarz” (Howard, Gengler, 2001; Barsade, 2002; Sy, Côté, Saavedra, 2005), ale też poprzez filmy (Doherty, 1998; Pettit, Paukert, Joiner, 2005), zdjęcia (Lang i in., 1993; Surakka, Hietanen, 1998), a nawet nagrania audio (Hietanen, Surakka, Linnankoski, 1998; Neumann, Strack, 2000). Wcześniejsze badania dotyczące tego fenomenu ograniczały się zazwyczaj do opisu samego procesu przenoszenia się stanów afektywnych pomiędzy ludźmi (Hatfield, Cacioppo, Rapson, 1994). Obecnie uwaga badaczy skoncentrowana jest na gromadzeniu empirycznych dowodów potwierdzających istnienie zjawiska transferu stanów afektywnych między osobami, poszukiwaniu jego mechanizmów i konsekwencji, a także identyfikowaniu psychologicznych wyznaczników podatności na zarażanie afektywne (Doherty, 1998; Bakker, Schaufeli, 2000; Howard, Gengler, 2001; Barsade, 2002).

Z jednej strony wyniki tych poszukiwań są bardzo obiecujące: udało się eksperymentalnie potwierdzić występowanie tego procesu, odnaleźć kilka mechanizmów zaangażowanych w jego działanie oraz wskazać niektóre z jego wyznaczników (Hatfield, Cacioppo, Rapson, 1994; Doherty, 1997, 1998). Z drugiej jednak strony rezultaty prowadzonych w tym nurcie badań często nie pozwalają na wyciąganie rozstrzygających wniosków. Wiele niejasności dotyczy zwłaszcza tej grupy badań, której celem jest identyfikacja wyznaczników podatności na zarażanie afektywne. Istnieje zgoda co do tego, że skłonność do przejmowania emocji i nastrojów innych ludzi jest cechą indywidualną (Dimberg, Lundqvist, 1990; Doherty, 1997; Verbeke, 1997). Wśród zmiennych mogących mieć z nią związek wymieniane są najczęściej płeć, zmienne osobowościowe i temperamentalne, jednakże dane w tym zakresie są wciąż niejednoznaczne, a czasami nawet sprzeczne (por. Wróbel, 2007a; 2008c).

Jednocześnie poszukiwanie wyznaczników podatności na zarażanie afektywne wydaje się istotne tak z teoretycznych, jak i z praktycznych względów. Staje się to szczególnie wyraźne w kontekście wyników badań nad konsekwencjami transferu emocji i nastrojów. Przejmowanie cudzych stanów afektywnych pociąga bowiem za sobą następstwa w wielu dziedzinach życia, wpływając na przebieg społecznych interakcji oraz odgrywając ważną rolę w budowaniu i podtrzymywaniu bliskości interpersonalnej (Chartrand, Bargh, 1999; Anderson, Keltner, John, 2003; Spoor, Kelly, 2004; Wróbel, Ledwoń, 2008), ale też przyczyniając się do rozprzestrzeniania się depresji czy wypalenia zawodowego (Joiner, 1994; Bakker, Schaufeli, 2000; Pettit, Paukert, Joiner, 2005).

Celem badań własnych była zatem identyfikacja podmiotowych wyznaczników podatności na transfer emocji i nastrojów. Szczególny nacisk położono na rolę tych

zmiennych, których udział w wyznaczaniu podatności na zarażanie afektywne jest nadal niejasny, czyli zmiennych osobowościowych i temperamentalnych. Z racji tego, iż – zgodnie z sugestią Hatfield, Cacioppo i Rapson (1994) – wysokiej skłonności do przejmowania stanów innych ludzi powinny sprzyjać takie cechy podmiotu, jak tendencja do koncentrowania uwagi na innych, umiejętność trafnego odczytywania emocjonalnej ekspresji innych osób, tendencja do naśladowania tej ekspresji, świadomość własnych reakcji emocjonalnych oraz wysoka reaktywność emocjonalna – wyznaczników podatności na zarażanie afektywne upatrywano wśród tych cech osobowości i temperamentu, które związane są z wysoką emocjonalnością. Posłużono się tu pięcioczynnikowym modelem osobowości (Costa, McCrae, 2005) oraz regulacyjną teorią temperamentu (Strelau, 1985; 2002).

Z racji tego, że ekstrawersja wysoko koreluje z tendencją do przeżywania emocji i nastrojów pozytywnych, zaś neurotyczność – ze skłonnością do doświadczania stanów negatywnych (Watson, Clark, 1998a; Watson, 2000; Costa, McCrae, 2005), podejrzewano, że podczas gdy pierwsza z wymienionych cech będzie sprzyjać podatności na transfer pozytywnych emocji i nastrojów, druga towarzyszyć będzie przejmowaniu stanów negatywnych. Ugodowość natomiast – sprzyjając wrażliwości na uczucia innych osób (Pervin, 2002) – powinna sprzyjać skłonności do przejmowania emocji i nastrojów o obu znakach. Z kolei w przypadku cech temperamentu wymienianych przez Strelaua (1985; 2002), najważniejsze znaczenie wydaje się mieć tu reaktywność emocjonalna i perseweratywność towarzyszące podwyższonej wrażliwości na bodźce emocjogenne (Zawadzki, Strelau, 1997; Pawłowska-Fusiara, 2006). Z racji tego, że obie wymienione cechy odnoszą się głównie do negatywnych emocji i nastrojów (Zawadzki, Strelau, 1997), podejrzewano, że będą one powiązane z podatnością na transfer właśnie tych stanów. Innymi zmiennymi temperamentalnymi, które – zgodnie z przypuszczeniami – mogą być powiązane z podatnością na zarażanie afektywne, są wrażliwość sensoryczna i wytrzymałość. Pierwsza z nich, obejmując takie własności jak spostrzegawczość, czujność i tendencja do bycia otwartym na otoczenie zewnętrzne, wydaje się być pozytywnie związana z obydwoma aspektami podatności na zarażanie afektywne. Wytrzymałość natomiast, opisując zdolność do działania w warunkach silnej stymulacji zewnętrznej, powinna być negatywnie związana z podatnością na przejmowanie stanów negatywnych. Dodatkowo oczekiwano, że aktywność jako cecha o udowodnionym związku z ekstrawersją (Zawadzki, Strelau, 1997), a zatem sprzyjająca nastawieniu „ku ludziom”, powinna dodatnio wiązać się z podatnością na pozytywne zarażanie. Ze względu na brak przesłanek teoretycznych i empirycznych, nie formułowano przypuszczeń odnośnie do związku podatności na zarażanie afektywne z sumiennością, otwartością na doświadczenia i żwawością.

Obserwacje potoczne, a także wyniki wcześniejszych badań (Wróbel, 2007b; 2008a; 2008b) skłaniały ponadto do uwzględnienia w analizach wymiarów płci psychologicznej. Zgodnie z rezultatami dotychczasowych badań kobiety zwykle deklarują wyższą podatność zarówno na pozytywne, jak i na negatywne zarażanie afektywne (Doherty i in., 1995; Doherty, 1997; Lundqvist, 2006; Lundqvist, Kevrekidis, 2008). Dokładniejsze analizy sugerują jednak, że dotyczy to szczególnie osób określonych

seksualnie (a zatem kobiecych kobiet i męskich mężczyzn), podczas gdy w przypadku pozostałych typów płci psychologicznej różnice między kobietami a mężczyznami w zakresie skłonności do ulegania zarażaniu nie są stwierdzane (Wróbel, 2008b; 2009). W związku z tym podejrzewano, że kobiecość będzie pozytywnie związana z tendencją do zarażania się stanami afektywnymi innych osób, natomiast męskość – będzie ujemnie korelować z tą cechą.

Analiza literatury (Hatfield, Cacioppo, Rapson, 1994; Doherty, 1997) wraz z wynikami wcześniejszych badań (Wróbel, 2007a; 2007b; 2008b) pozwoliły dodatkowo na sformułowanie przypuszczeń co do struktury zależności przyczynowych między analizowanymi zmiennymi. Oczekiwano, że podatność na zarażanie pozytywne będzie bezpośrednio zależęć od kobiecości i ekstrawersji, a podatność na zarażanie negatywne – od kobiecości, reaktywności emocjonalnej i neurotyczności. W przypadku pozostałych zmiennych – ze względu na brak przesłanek – nie stawiano natomiast szczegółowych hipotez. Przypuszczano jednak, że będą one wywierać niebezpośredni wpływ na zmienną zależną poprzez modyfikację poziomu kobiecości. Pewne cechy osobowości i temperamentu (np. wysoka ugodowość czy wrażliwość sensoryczna) mogą bowiem sprzyjać postrzeganiu własnej osoby przez pryzmat schematu kobiecości. Może być to spowodowane faktem, iż właściwości takie jak uległość, przyjazne nastawienie do innych czy wrażliwość są zwykle przypisywane kobietom, a zatem wpisane w treść schematu żeńskiego (Kuczyńska, 1992; Cross, Markus, 2004).

Metoda

Próba osób badanych. W celu weryfikacji sformułowanych przypuszczeń przebadano 220 osób, w tym 132 kobiety (60%) i 88 mężczyzn (40%). Badani byli studentami Uniwersytetu Łódzkiego oraz Politechniki Łódzkiej w wieku od 20 do 30 lat ($M = 21,79$, $SD = 1,53$). Uczestnicy reprezentowali 16 różnych kierunków studiów, tak humanistycznych, jak i ścisłych. Większość stanowili studenci psychologii (wyłącznie pierwszego roku – 26,4%), stosunków międzynarodowych (18,2%), finansów i rachunkowości (17,7%), informatyki (14,5%), pedagogiki (11,8%) oraz zarządzania i inżynierii produkcji (3,6%). Udział studentów pozostałych kierunków wynosił 7,8%.

Pomiar. Pomiaru podatności na zarażanie afektywne dokonano za pomocą Skali EC będącej polską adaptacją *The Emotional Contagion Scale* Doherty'ego (1997; Wróbel, 2007). Skala zbudowana jest z 15 twierdzeń, do których badani ustosunkowują się na 5-stopniowej Skali Likerta (od „nigdy nie jest to dla mnie prawdziwe” do „zawsze jest to dla mnie prawdziwe”). W skład narzędzia wchodzi dwie podskale: Skala pozytywna (POZ, obejmująca twierdzenia opisujące skłonność do zarażania się radością i miłością) oraz Skala negatywna (NEG, zbudowana z twierdzeń dotyczących transferu smutku, strachu i złości). Skala EC charakteryzuje się zadowalającą zgodnością wewnętrzną (w zależności od próby współczynnik *alfa* Cronbacha wynosi od 0,77 do 0,80 dla skali POZ i od 0,74 do 0,79 dla skali NEG). Współczynnik stabilności czasowej (test-retest w odstępie 4 tygodni) mieści się natomiast w przedziale od 0,63 (dla skali POZ) do 0,82 (dla skali NEG).

Do pomiaru wymiarów płci psychologicznej wykorzystano Inwentarz do oceny płci psychologicznej (IPP; Kuczyńska, 1992). IPP oparty jest na założeniach teoretycznych

opracowanych przez Bem (1974) i posiada dwie podskale diagnostyczne: Kobiecości i Męskości. Pozostałe pozycje to twierdzenia buforowe. Rzetelność narzędzia szacowana za pomocą estymacji wewnętrznej zgodności testu (metoda Kudera-Richardsona) wynosi 0,78 dla skali Męskości oraz 0,79 dla skali Kobiecości.

Oszacowania cech osobowości dokonano za pomocą *NEO-FFI* Costy i McCrae w polskiej adaptacji Zawadzkiego i in. (1998). Kwestionariusz pozwala na pomiar Neurotyczności (NEU), Ekstrawersji (EKS), Otwartości na doświadczenie (OTW), Ugodowości (UGD) i Sumienności (SUM). Zgodność wewnętrzna narzędzia szacowana współczynnikiem *alfa* Cronbacha dla poszczególnych skal wynosi od 0,68 (dla UGD i OTW) do 0,82 (dla SUM).

Cechy temperamentu mierzono natomiast Formalną Charakterystyką Zachowania – Kwestionariuszem Temperamentu (Zawadzki, Strelau, 1997) przeznaczonym do oceny Wrażliwości sensorycznej (WS), Reaktywności emocjonalnej (RE), Wytrzymałości (WT) i Aktywności (AK), Żwawości (ŻW) i Perseweratywności (PE). Współczynnik rzetelności *alfa* Cronbacha dla poszczególnych skal zawiera się w przedziale od 0,73 do 0,85, natomiast stabilność czasowa wyników – od 0,55 do 0,90 (retest po 6 miesiącach).

Badanie przeprowadzono na przełomie kwietnia i maja 2008 roku. Rekrutacja osób badanych odbywała się w trakcie zajęć dydaktycznych. Uczestników informowano, że udział w badaniach jest dobrowolny i anonimowy oraz zapewniano o ich naukowym charakterze. Następnie osoby chętne otrzymywały zestaw kwestionariuszy do samodzielnego wypełnienia w wybranym przez siebie miejscu i czasie.

Wyniki

W pierwszej kolejności przeprowadzono analizę korelacyjną uzyskanych wyników. Jej rezultaty okazały się w większości zgodne z oczekiwaniami (por. tabela 1). Tak jak przypuszczano, podatność na zarażanie pozytywnymi stanami afektywnymi okazała się pozytywnie związana z kobiecością, ekstrawersją, ugodowością, wrażliwością sensoryczną i aktywnością. Zaobserwowano również nieoczekiwaną zależność między podatnością na pozytywne zarażanie a perseweratywnością.

Także w przypadku skłonności do przejmowania negatywnych emocji i nastrojów, odnotowano w większości spodziewane korelacje. Cecha ta okazała się pozytywnie związana z neurotycznością, ugodowością, perseweratywnością, wrażliwością sensoryczną, reaktywnością emocjonalną i kobiecością, a także otwartością na doświadczenie. Negatywne korelacje uzyskano natomiast w przypadku żwawości, wytrzymałości i męskości.

W celu zbadania struktury zależności przyczynowych między analizowanymi zmiennymi posłużono się modelowaniem równań strukturalnych (ang. *structural equation modeling*). Poszukując dobrze dopasowanego modelu, cechy temperamentalne oraz cechy osobowościowe, jako względnie stałe i uwarunkowane biologicznie (Costa, McCrae, 2005), traktowano jako zmienne egzogeniczne. Wymiarom płci psychologicznej, jako właściwościom kształtującym się głównie w wyniku oddziaływań środowiskowych (Kuczyńska, 1992; Bem, 2000), nadano natomiast status zmiennych endogenicznych.

Tabela 1. Współczynniki korelacji liniowej *r*-Pearsona między podatnością na zarażenie afektywne a cechami osobowości i temperamentu oraz wymiarami płci psychologicznej

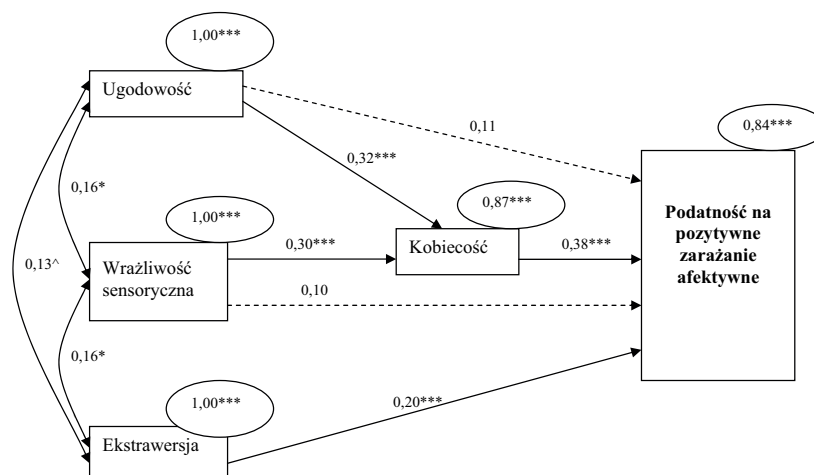
Zmienne podmiotowe		Podatność na zarażenie afektywne	
		Pozytywne zarażenie	Negatywne zarażenie
Cechy osobowości	neurotyczność	0,057	0,460***
	ekstrawersja	0,273***	-0,001
	otwartość na dośw.	0,081	0,182**
	ugodowość	0,288***	0,288***
	sumiennność	0,109	0,066
Cechy temperamentu	żwawość	0,049	-0,203**
	perseweratywność	0,237***	0,387***
	wrażliwość sens.	0,281***	0,289***
	reaktywność em.	0,093	0,510***
	wytrzymałość	0,019	-0,347***
Wymiary płci psychologicznej	aktywność	0,185**	-0,022
	kobiecość	0,481***	0,507***
	męskość	0,026	-0,294***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Kierując się przesłankami teoretycznymi oraz wynikami analizy korelacyjnej (siłą związku) ograniczono liczbę zmiennych, które mogą potencjalnie wpływać na poziom podatności na zarażenie afektywne. Poniżej zaprezentowano modele, które charakteryzowały się najlepszymi wskaźnikami dopasowania do danych empirycznych. Strzałki obrazują zakładane relacje przyczynowe między zmiennymi. Obok strzałek umieszczono współczynniki efektu przyczynowego. Linia przerywaną oznaczono te relacje, które okazały się nieistotne statystycznie. Strzałki z dwoma grotami przedstawiają korelacje między zmiennymi, zaś wartości umieszczone w owalu – wpływ zmiennych ukrytych.

Rycina 1 przedstawia model przyczynowych uwarunkowań podatności na zarażenie pozytywnymi stanami afektywnymi. Szczegółowa analiza struktury modelu wskazuje, że – zgodnie z oczekiwaniami – wśród zmiennych wywierających bezpośredni wpływ na zmienną zależną znalazły się kobiecość i ekstrawersja. Potwierdza to przypuszczenie, że osobom, które są otwarte na kontakty z innymi ludźmi oraz postrzegają siebie zgodnie z obowiązującym w kulturze schematem kobiecości, z łatwością udzielają się pozytywne uczucia otaczającym osobom. Dodatkowo nisko skorelowane ze sobą ugodowość i drażliwość sensoryczna, oddziałując na poziom kobiecości, niebezpośrednio wpływają na poziom podatności na pozytywne zarażenie. Oznacza to, że cechy takie jak: subtelność, czujność, przyjazne nastawienie do innych oraz skłonność do rozczulania się skutkują postrzeganiem własnej osoby przez pryzmat

schematu kobiecości i w rezultacie skłonnością do przejmowania pozytywnych stanów afektywnych innych ludzi. Bezpośredni wpływ ugodowości i wrażliwości sensorycznej na zmienną zależną jest natomiast nieistotny.

Wartości wskaźników dopasowania:
 $\chi^2 = 0,54; df = 1; p = 0,46$
 GFI Jöreskoga-Sörboma = 1,00
 AGFI Jöreskoga-Sörboma = 0,99
 RMSEA Steigera-Linda = 0,00
 Niecentralności McDonalda = 0,99

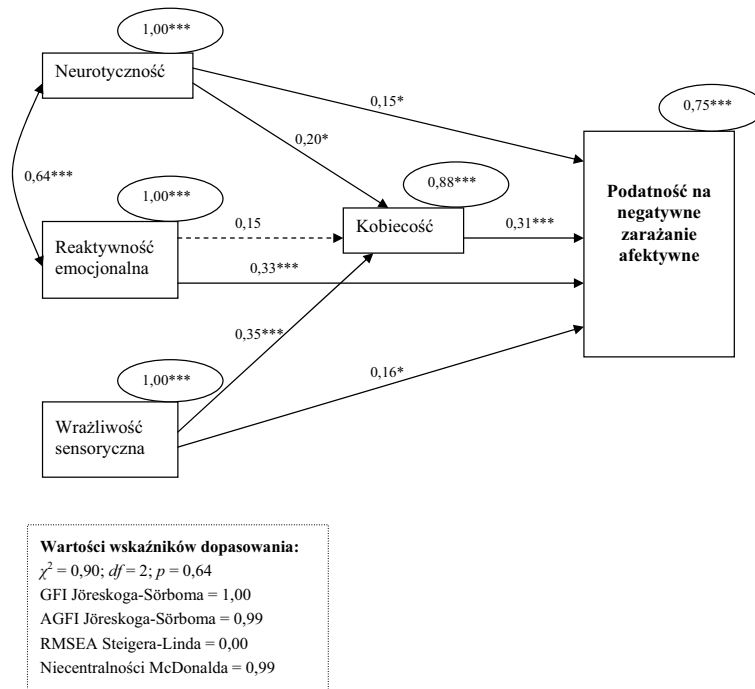
*** $p < 0,001$; $\wedge p < 0,06$

Rycina 1. Wyznaczniki podatności na zarażanie pozytywnymi stanami afektywnymi

Wyniki analizy ścieżek dla podatności na zarażanie negatywnymi stanami afektywnymi zaprezentowano na rycinie 2. Zmiennymi, które wywierają bezpośredni wpływ na poziom zmiennej zależnej, są reaktywność emocjonalna, kobiecość, neurotyczność i – wbrew oczekiwaniom – wrażliwość sensoryczna, przy czym wpływ pierwszych dwóch wymienionych zmiennych jest najsilniejszy. Sugeruje to, że skłonność do intensywnego reagowania na bodźce emocyjne (szczególnie o ujemnym znaku) oraz postrzegania siebie w kategoriach bliskich kulturowej definicji kobiecości skutkuje zwiększoną tendencją do ulegania transferowi negatywnych emocji i nastrojów.

Wrażliwość sensoryczna i neurotyczność wywierają dodatkowo niebezpośredni wpływ na poziom podatności na zarażanie negatywne poprzez oddziaływanie na poziom kobiecości. Oznacza to, że podatność na doświadczanie negatywnych emo-

cji oraz cechy takie, jak: delikatność, spostrzegawczość i czujność skłaniają do spostrzegania własnej osoby zgodnie z kulturowym schematem kobiecości, a w rezultacie przejmowaniem negatywnych stanów doświadczanych przez innych.

Rycina 2. Wyznaczniki podatności na zarażanie negatywnymi stanami afektywnymi

Z racji tego, że płeć istotnie różnicowała badanych pod względem podatności zarówno na pozytywne, jak i negatywne zarażanie afektywne (kobiety uzyskiwały wyższe wyniki niż mężczyźni¹) przeprowadzono jeszcze jedno oszacowanie parametrów modelu z uwzględnieniem płci osób badanych. Zaobserwowano, że w przypadku podatności na zarażanie pozytywne, model uwzględniający podział na podgrupy okazał się słabiej dopasowany do danych ($\chi^2 = 4,67; df = 2; p = 0,1; GFI = 0,99; AGFI = 0,87, RMSEA = 0,78$) niż model nieuwzględniający tego podziału, jednak nadal spełniał kryteria. Analiza współczynników efektu przyczynowego wykazała, że – zarówno w grupie kobiet, jak i w grupie mężczyzn – wszystkie parametry, które były

¹ Różnice w podatności na pozytywne zarażanie: kobiety – $M = 4,22$; mężczyźni – $M = 3,96$; $t(218) = 3,38; p < 0,01$. Różnice w podatności na negatywne zarażanie: kobiety – $M = 3,25$; mężczyźni – $M = 2,54$; $t(218) = 7,90; p < 0,001$.

istotne w przypadku modelu bez podziału na grupy, nadal pozostały istotne (por. tabela 2). Tym samym można uznać, że zaproponowany model dobrze obrazuje zależności między zmiennymi podmiotowymi a podatnością na zarażenie pozytywnymi stanami afektywnymi zarówno w grupie mężczyzn, jak i w grupie kobiet. Uzyskane parametry dopasowania (słabsze niż w przypadku modelu bez podziału na podgrupy) skłaniają jednak do poszukiwania wyznaczników podatności na pozytywne zarażenie niezależnie dla kobiet i mężczyzn (por. Wróbel, w druku).

Analogiczna analiza dla podatności na zarażenie negatywne pozwoliła stwierdzić, że model uwzględniający podział ze względu na płeć charakteryzował się dobrymi miarami dopasowania ($\chi^2 = 2,41$; $df = 4$; $p = 0,66$; $GFI = 0,99$; $AGFI = 0,97$, $RMSEA = 0,00$). Jednakże analiza współczynników efektu przyczynowego (por. tabela 2) wykazała, że w grupie mężczyzn istotność stracił współczynnik odnoszący się do wpływu wrażliwości sensorycznej na podatność na zarażenie efektywne, zaś w grupie kobiet – odnoszący się do wpływu neurotyczności – zarówno na kobiecość, jak i na zarażenie negatywne. Jednocześnie w grupie kobiet wzrosło znaczenie reaktywności emocjonalnej, której wpływ na poziom zarówno kobiecości okazał się istotny. Świadczy to o tym, że u mężczyzn ważniejszą rolę w wyznaczaniu podatności na zarażenie negatywnymi stanami odgrywa neurotyczność, zaś u kobiet – reaktywność emocjonalna. Jest to zgodne z wynikami analizy regresji omówionymi w innym miejscu (Wróbel, w druku).

Tabela 2. Współczynniki efektu przyczynowego w grupie kobiet i w grupie mężczyzn

Parametry		Współczynnik przyczynowości w grupie kobiet	Współczynnik przyczynowości w grupie mężczyzn
Podatność na zarażenie pozytywne	ugodowość → kobiecość	0,31***	0,25*
	ugodowość → zarażenie poz.	0,01	0,01
	wrażliwość sens. → kobiecość	0,35*	0,70***
	wrażliwość sens. → zarażenie poz.	0,02	0,01
	ekstrawersja → zarażenie poz.	0,02*	0,02*
	kobiecość → zarażenie poz.	0,03***	0,04***
Podatność na zarażenie negatywne	neurotyczność → kobiecość	0,01	0,39***
	neurotyczność → zarażenie neg.	0,01	0,03***
	reaktywność em. → kobiecość	0,28*	-0,19
	reaktywność em. → zarażenie neg.	0,04**	0,04*
	wrażliwość sens. → kobiecość	0,46***	0,69***
	wrażliwość sens. → zarażenie neg.	0,04*	0,02
	kobiecość → zarażenie neg.	0,03**	0,03***

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

Dyskusja i podsumowanie

Przedstawione wyżej analizy statystyczne służyły poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie o podmiotowe wyznaczniki podatności na zarażanie afektywne. Uzyskane wyniki prowadzą do wniosku, że zależności między cechami osobowości, temperamentu oraz wymiarami płci psychologicznej a podatnością na zarażanie afektywne kształtują się różnie, w zależności od tego, który z aspektów podatności poddawany jest analizie. Podatność na negatywne zarażanie afektywne pozostaje w dodatnim związku z neurotycznością, otwartością na doświadczenie, ugodowością, perseweratywnością, wrażliwością sensoryczną, reaktywnością emocjonalną i kobiecością oraz w ujemnym związku z wytrzymałością, żwawością i męskością, przy czym najsilniejsze korelacje odnotowano w przypadku reaktywności emocjonalnej, neurotyczności i kobiecości. Można zatem stwierdzić, że duża wrażliwość emocjonalna oraz skłonność do przeżywania emocji i nastrojów o ujemnym znaku są cechami szczególnie związanymi ze skłonnością do ulegania zarażaniu negatywnymi stanami afektywnymi. Nie bez znaczenia jest też czujność, spostrzegawczość oraz otwartość na innych. Wydaje się, że cechy te, sprzyjając koncentracji na innych, mogą ułatwiać aktywizację mechanizmu naśladowania motorycznego. Być może takie działanie ma również otwartość na doświadczenia. Chociaż nie przewidziano jej dodatnich korelacji z podatnością na negatywne zarażanie, można przypuszczać, że cechy takie, jak: ciekawość poznawcza czy wrażliwość estetyczna, również mogą sprzyjać kierowaniu uwagi na innych i – dzięki temu – przejmowaniu ich stanów afektywnych. Ujemne korelacje podatności na negatywne zarażanie ze żwawością i wytrzymałością mogą natomiast prowadzić do wniosku, że osoby odporne fizycznie, będące w ciągłym ruchu i pośpiechu, nie przywiązują zbyt dużej wagi do emocji i nastrojów doświadczanych przez innych i dzięki temu są bardziej odporne na zarażanie afektywne.

W przypadku podatności na pozytywne zarażanie afektywne okazało się, że nasilenie tej cechy rośnie wraz ze wzrostem poziomu ekstrawersji, ugodowości, wrażliwości sensorycznej, perseweratywności, aktywności i kobiecości. Korelacje te są zgodne z przypuszczeniem, że osoby optymistycznie nastawione do życia i otwarte na innych, są skłonne ulegać transferowi emocji i nastrojów o pozytywnej walencji. W tym kontekście zastanawiający jest jednak zaobserwowany związek podatności na transfer stanów pozytywnych z perseweratywnością. Tej cesze temperamentu bowiem zwykle towarzyszy skłonność do długotrwałego przeżywania emocji o ujemnym (a nie dodatnim) znaku. Na tym etapie badań związek ten jest trudny do wyjaśnienia. Być może jednak skłonność do zwracania uwagi na pozytywne stany doświadczane na innych jest sposobem radzenia sobie z zalegającymi negatywnymi myślami. Przypuszczenie to wymaga oczywiście weryfikacji.

Warto także zwrócić uwagę na fakt, iż wzorzec relacji między podatnością na zarażanie afektywne a wymiarami płci nie pokrywa się dokładnie z przypuszczeniami. Nie zaobserwowano bowiem spodziewanej relacji między męskością a podatnością na zarażanie pozytywnymi emocjami. Prawdopodobnie przyczyny braku związku między tymi cechami można upatrywać w tym, iż w schemat męskości wpisane są przede wszystkim takie zasady, jak: „Chłopaki nie płaczą” czy „Nie bądź babą” (a zatem odnoszące się – w domyśle – do negatywnych stanów afektywnych). Schemat męskości

nie mówi natomiast nic na temat przeżywania stanów pozytywnych – nie jest w niego wpisany ani zakaz doświadczania pozytywnych emocji, ani też nacisk na ich przeżywanie (Shields, 2004).

Wyniki modelowania równań strukturalnych prowadzą ponadto do wniosku, że najważniejszymi bezpośrednimi wyznacznikami podatności na zarażenie pozytywnymi stanami afektywnymi są kobiecość i ekstrawersja. Znaczenie tych cech dla wyznaczania skłonności do przejmowania pozytywnych emocji i nastrojów innych ludzi wydaje się wskazywać, że osobom, które postrzegają siebie jako „emocjonalne”, towarzyskie oraz zdolne do nawiązywania bliskich relacji z innymi, z dużym prawdopodobieństwem udzielają się pozytywne nastroje i emocje doświadczane przez innych ludzi. Wśród głównych wyznaczników podatności na negatywne zarażenie afektywne znalazły się natomiast kobiecość, reaktywność emocjonalna oraz neurotyczność (w grupie mężczyzn). Rola wrażliwości sensorycznej okazała się natomiast polegać głównie na wywieraniu wpływów niebezpośrednich na analizowaną zmienną zależną (poprzez modyfikowanie poziomu kobiecości).

Warto również zwrócić uwagę na ograniczenia niniejszych badań. Po pierwsze grupa osób badanych była niereprezentatywna. Po drugie oceny męskości i kobiecości dokonywano za pomocą IPP, a zatem narzędzia, które powstało w latach 90. XX wieku. Pytaniem zatem pozostaje, czy IPP, stworzony przed prawie dwudziestu laty, opisuje współcześnie istniejące schematy męskości i kobiecości. Po trzecie podatność na zarażanie oceniano, bazując na samopisie. Na problematyczność tego rodzaju pomiaru skłonności do ulegania transferowi emocji i nastrojów zwracam uwagę w innym miejscu (Wróbel, 2009).

Podsumowując, uzyskane wyniki prowadzą do wniosku, że pewne cechy indywidualne predysponują ludzi do ulegania stanom przeżywanym przez innych. Pozwalają również na sformułowanie ogólnego wniosku: ludzie zwykle wykazują tendencję do przejmowania tych stanów, których zwykle doświadczają – negatywna emocjonalność sprzyja transferowi stanów negatywnych, zaś emocjonalność pozytywna – stanów pozytywnych. To zaś może powodować zaleganie tych stanów. Wiedza ta wydaje się szczególnie istotna w przypadku tych osób, które narażone są na transfer negatywnych emocji i nastrojów (np. opiekujących się osobami cierpiącymi na depresję). Koszty ponoszone przez osoby o wysokiej reaktywności emocjonalnej, neurotyczności i kobiecości w tego rodzaju sytuacjach mogą być bowiem znacznie wyższe niż w przypadku osób o niskim nasileniu tych cech.

Literatura cytowana

- Anderson, C., Keltner, D., John, O.P. (2003). Emotional convergence between people over time. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1054-1068.
- Bakker, A.B., Schaufeli, W.B. (2000). Burnout contagion among teachers. *Journal of Applied Social Psychology*, 30, 2289-2308.
- Barsade, S.G. (2002). The ripple effect: emotional contagion and its influence on group behavior. *Administrative Science Quarterly*, 47, 644-675.
- Bavelas, J.B., Black, A., Lemery, Ch. Mullet, J. (1986). "I show you how you feel": Motor mimicry as a communicative act. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 322-329.
- Bem, S.L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, 155-162.
- Chartrand, T.L, Bargh, J.A. (1999). The chameleon effect: The perception-behavior link and social interaction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 17, 893-910.
- Costa, P.T. Jr., McCrae, R.R. (2005). *Osobowość dorosłego człowieka. Perspektywa teorii pięcioczynnikowej*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Cross, S.E., Markus, H.R. (2004). Płeć w myśleniu, przekonaniach i działaniu: podejście poznawcze. W: B. Wojciszke (red.) *Kobiety i mężczyźni: odmiennie spojrzenia na różnice* (s. 49-80). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Dimberg, U., Lundqvist, L. (1990). Gender differences in facial reactions to facial expressions. *Biological Psychology*, 30, 151-159.
- Doherty, R.W. (1997). The Emotional Contagion Scale: A measure of individual differences. *Journal of Nonverbal Behavior*, 21, 131-154.
- Doherty, R.W. (1998). Emotional Contagion and Social Judgment. *Motivation and Emotion*, 22, 187-209.
- Doherty, R.W., Orimoto, L., Singelis, T.M., Hebb, J., Hatfield, E. (1995). Emotional contagion: Gender and occupational differences. *Woman's Psychology Quarterly*, 19, 355-371.
- Frijda, N.H. (1998). Emocje są funkcjonalne – na ogół. W: P. Ekman, R.J. Davidson (red.) *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia* (s. 102-112). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Goleman, D. (1991). Happy or sad, a mood can prove contagious. *New York Times*, 141. Uzyskany 12 grudnia 2005 z: <http://query.nytimes.com/gst/fullpage.html?Res=9DOC E6D91131F936A25753C1A967958260&sec=&spon=&pagewanted=1>
- Goleman, D. (2007). Neurony, które łączą ludzi. *Charaktery*, 5, 48-51.
- Gump, B.B., Kulik, J.A. (1997). Stress, affiliation, and emotional contagion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 72, 305-319.
- Hatfield, E., Cacioppo, J.T., Rapson, L.R. (1994). *Emotional Contagion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hietanen, J.K., Surakka, V., Linnankoski, I. (1998). Facial electromyographic response to vocal affect expressions. *Psychophysiology*, 35, 530-536.

- Howard, D.J., Gengler, Ch. (2001). Emotional contagion effects on products attitudes. *Journal of Consumer Research*, 28, 189-201.
- Joiner, T.E. (1994). Contagious Depression: Existence, Specificity to Depressed Symptoms, and the Role of Reassurance Seeking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 287-296.
- Keltner, D., Haidt, J. (1999). Social functions of emotions at four level of analysis. *Cognition and Emotion*, 13, 505-521.
- Kuczyńska, A. (1992). *Inwentarz do oceny płci psychologicznej. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Lang, P.J., Greenwald, M.K., Bradley, M.M., Hamm, A.O. (1993). Looking at pictures: affective, facial, visceral, and behavioral reactions. *Psychophysiology*, 30, 261-273.
- Lundqvist, L.O. (2006). A Swedish adaptation of the Emotional Contagion Scale: Factor structure and psychometric properties. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 263-272.
- Lundqvist, L.O., Kevrekidis, P. (2008). Factor structure of the Greek version of the Emotional Contagion Scale and its measurement invariance across gender and cultural groups. *Journal of Individual Differences*, 29, 121-129.
- Neumann, R., Strack, F. (2000). „Mood Contagion”: The Automatic Transfer of Mood Between Persons. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 211-223.
- Pawłowska-Fusiara, M. (2006). Wpływ emocji na pamięć kobiet i mężczyzn. W: A. Chybicka, M. Kaźmierczak (red.) *Kobieta w kulturze – kultura w kobiecie* (s. 419-437). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Pervin, L.A. (2002). *Psychologia osobowości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Pettit, J., Paukert, A.L., Joiner, T. (2005). Refining moderators of mood contagion: Men's differential responses to depressed and depressed-anxious presentations. *Behavior Therapy*, 36, 255-263.
- Shields, S.A. (2004). *Mówiąc od serca. Płeć i społeczny wymiar uczuć*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Spoor, J.R., Kelly, J.R. (2004). The evolutionary significance of affect in groups: Communication and group bonding. *Group Processes and Intergroup Relations*, 7, 398-412.
- Strelau, J. (1985). *Temperament, osobowość, działanie*. Warszawa: PWN.
- Strelau, J. (2002). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Surakka, V., Hietanen, J.K. (1998). Facial and emotional reactions to Duchenne and non-Duchenne smiles. *International Journal of Psychophysiology*, 29, 23-33.
- Sy, T., Côté, S., Saavedra, R. (2005). The contagious leader: Impact of the leader's mood on the mood of groups members, group affective tone, and group processes. *Journal of Applied Psychology*, 90, 295-305.
- Verbeke, W. (1997). Individual differences in emotional contagion of salespersons: its effect on performance and burnout. *Psychology and Marketing*, 14, 617-636.
- Watson, D. (2000). *Mood and Temperament*. New York: Guilford Press.

- Watson, D., Clark, L. A. (1998). Emocje, nastroje, cechy i temperament: rozważania pojęciowe i wyniki badań. W: P. Ekman, R.J. Davidson (red.) *Natura emocji. Podstawowe zagadnienia* (s. 83-87). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wróbel, M. (2007a). Pomiar podatności na zarażenie emocjonalne. Wstępna analiza własności psychometrycznych polskiej adaptacji Emotional Contagion Scale. *Nowiny Psychologiczne*, 3, 69-92.
- Wróbel, M. (2007b). *Susceptibility to mood contagion: gender and personality differences*. Referat wygłoszony na I Europejskim Zjeździe Doktorantów Pedagogiki i Psychologii „Relacje międzyludzkie a wyzwania współczesności”, Wrocław.
- Wróbel, M. (2008a). *Podmiotowe wyznaczniki podatności na zarażenie afektywne*. Referat wygłoszony na Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Blżej Emocji III”, Lublin.
- Wróbel, M. (2008b). *Rola płci, cech osobowościowych i temperamentalnych w wyznaczaniu podatności na zarażenie afektywne*. Referat wygłoszony na XXIII Zjeździe Naukowym PTP, Poznań.
- Wróbel, M. (2008c). Charakterystyka i psychologiczne wyznaczniki zarażenia nastrojem – przegląd badań. W: M. Plopa, M. Białek (red.) *Współczesny człowiek w świetle dylematów i wyzwań: perspektywa psychologiczna* (t. 2, s. 187-191). Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Wróbel, M. (2009). *Podatność na zarażanie afektywne a płć biologiczna i psychologiczna odbiorcy*. VI Zjazd Naukowy Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Społecznej „Psychologia społeczna: teorie i badania”, 14-16 września 2009, Lublin.
- Wróbel, M. (w druku). *Psychologiczne wyznaczniki podatności na zarażanie afektywne u kobiet i mężczyzn*.
- Wróbel, M., Ledwoń, M. (2008). Style przywiązania i podatność na zarażenie emocjonalne a satysfakcja ze stałych związków partnerskich. W: L. Golińska, B. Dudek (red.) *Rodzina i praca z perspektywy wyzwań i zagrożeń* (s. 177-187). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Zawadzki, B., Strelau, B. (1997). *Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu (FCZ-KT)*. Podręcznik. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Zawadzki, B., Strelau, J., Szczepaniak, P., Śliwińska, M. (1998). *Inwentarz Osobowości NEO-FFI Costy i McCrae*. Podręcznik. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.